

دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی

تاریخ دریافت: ۹۳/۷/۲۰

تاریخ پذیرش: ۹۳/۱۰/۳

از صفحه ۷۳ تا ۹۴

حسین یاراحمدی^۱

چکیده

امروزه جرایم به موازات پیشرفت علم و فناوری، توسعه و پیچیدگی‌های خاصی یافته‌اند، این پیچیدگی جرایم نوین که به طرق سنتی قابل کشف نیستند، پلیس و مراجع قضایی را در مراحل کشف جرم و تحقیقات مقدماتی با سختی‌های خاص خود مواجه کرده است. از این رو ناکارآمدی دستگاه عدالت کیفری در کشف سنتی این نوع جرایم، پلیس را بر آن داشته که از حالت منفعلانه خارج کرده و به حالت انفعالی در کشف این جرایم وارد شود. اما آنچه از همه بیشتر حائز اهمیت است مشروعیت «دلیل» و مشروعیت «طرق تحصیل دلیل» با محوریت حقوق دفاعی متهمان در ارزیابی ادله حاصل در مراحل کشف جرم و تحقیقات مقدماتی است. از این رو این مقاله در صدد بررسی جایگاه دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در اسناد بین‌المللی و حقوق داخلی بوده است. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت و روش توصیفی - تحلیلی است که اطلاعات لازم به شیوه اسنادی و کتابخانه‌ای از کتاب‌های حقوقی، منابع لاتین، مجلات تخصصی، رساله‌ها و پایان‌نامه‌ها جمع‌آوری شده و سپس با تحلیل یافته‌های موجود به این نتیجه کلی رسیده است که قانونگذار ایران در قوانین جدید چه از نظر ماهوی و چه از نظر شکلی در خصوص ممنوعیت دام‌گستری سکوت اختیار کرده است که شاید این توجیه وجود داشته باشد که استفاده از شیوه‌های دام‌گستری برای کشف برخی جرایم نظیر جرایم سازمان‌یافته، جرایم بدون بزه‌دیده، جرایم قاچاق انسان و مواد مخدر و... به مراتب مفید واقع شود.

کلید واژه‌ها

دام‌گستری، دفاع، کشف جرم، تحقیقات مقدماتی، طرق تحصیل دلیل

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)
(Yarahmadi.hossein@gmail.com).

مقدمه

یکی از مهم‌ترین وظایف هر حکومت در قبال شهروندان حفظ نظم و امنیت و پیشگیری از جرایم است. بخشی از این تکالیف به استناد ماده ۳ و بندهای ۱ و ۲ ماده ۴ قانون تشکیل ناجا (مصوب ۱۳۶۹/۴/۱۶) به نیروی انتظامی واگذار شده است. با توجه به خللی که جرم در نظم و امنیت به وجود می‌آورد. شقوق «د» و «ه» بند ۸ ماده ۴ قانون ناجا به دو موضوع پیشگیری و کشف جرم به عنوان مهم‌ترین تکالیف نیروی انتظامی اشاره کرده است. از این رو پلیس در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی^۱ به عنوان ضابط عام دادگستری تلاش می‌کند تا به منظور دستگیری متهمان، مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی را بدون هیچ وقفه و تعطیلاتی با سرعت انجام دهد. ولی از آنجایی که این مهم همیشه به راحتی و با استفاده از طرق و امکانات سنتی برای کشف جرم امکان‌پذیر نیست به ناچار پلیس به اقداماتی دست می‌زند که هرچند ممکن است منجر به دستگیری برخی مجرمان و در نتیجه آن، کشف جرم شود. ولی یکی دیگر از وظایف خود را که همان پیشگیری از وقوع جرم است را نقض می‌کند. به عبارت دیگر، مأموران با انجام برخی اقدامات موسوم به عملیات محیلانه، به جای اینکه خود را در مسیر ارتکاب جرم قرار دهند، خود آن‌ها مسیر ارتکاب جرم می‌شوند. بدین ترتیب که در قالب اقدامات کنشی و محرک، موجب ارتکاب جرم توسط فرد مورد نظر می‌شوند (معظمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۴۲). این گونه اقدامات نه تنها باعث می‌شود که مأموران از وظایف قانونی خود عدول کنند بلکه آن‌ها را از اهداف تعیین شده نیز دور می‌کند. به طوری که آن‌ها از روش دام‌گستری^۲ فقط برای دستگیری مجرمان سابقه‌دار استفاده نمی‌کنند، بلکه گاهی اوقات از این روش برای دستگیری مجرمان عادی و جرایم کم‌اهمیت نیز استفاده می‌کنند. با وقوع دام‌گستری، از یک طرف بحث ارزش ادله اثباتی و همان دفاع دام‌گستری از سوی متهم مطرح می‌شود و از سوی دیگر مسؤولیت مأمور و متهم با

۱. تحقیقات مقدماتی به معنای عام که شامل تحقیقات مقدماتی اعم از قضایی و پلیسی است در حالی که تحقیقات مقدماتی در معنای خاص مختص تحقیقات مقدماتی قضایی است.

2-Entrapment

چالش روبه‌رو می‌شود.

مسئله اینجاست که همیشه کشف جرم به راحتی و از طریق توسل به وسایل و راهکارهای قانونی امکان‌پذیر نیست؛ چرا که با پیشرفت علم و فناوری و پیچیده‌تر شدن جرایم و افزایش تبحر تبهکارانه مجرمان سابقه‌دار، دستگاه عدالت کیفری به دلیل ناکارآمدی روش‌های سنتی در کشف جرایم و دستگیری این دسته از مجرمان در اجرای وظایف خود با سختی و مشکلاتی روبه‌رو می‌شود. به عنوان مثال با پیدایش جرایم بدون بزه‌دیده نظیر جرم حمل و خرید و فروش مواد مخدر یا مشروبات الکلی یا اسلحه غیرمجاز و ...، یا آن دسته از جرایمی که بزه‌دیدگان آن به رضایت خود به آن‌ها تن در می‌دهند، نظیر رشا و ارتشا و یا به خاطر ترس از آبرو یا ترس از تهدیدهای بزه‌کار یا ترس از مواجهه با پلیس و حضور در کلانتری اقدام به طرح شکایت نمی‌کنند. چگونه می‌توان از پلیس انتظار داشت که اقدام به کشف این گونه از جرایم در مهلت مقرر بکند.

در رابطه با به‌کارگیری این دستاوردها و روش‌ها در کشف جرم توسط مأموران همواره بحث مشروعیت یا عدم مشروعیت آن‌ها پیش می‌آید. در کشف جرم همواره یک هدف مشترک وجود دارد و آن تلفیق حقوق شهروندی با آنچه که عدالت کیفری مفید و مؤثر به آن نیاز دارد، است و در اِعمال این هدف، نوع جرم تأثیری ندارد (آشوری، ۱۳۷۶: ۶۴). توسل به این عملیات اگرچه سبب می‌شود که دستگاه عدالت کیفری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در انجام وظایف خود نسبت به کشف و اثبات جرایم موفق باشد، لیکن استفاده از این روش‌ها تحت عنوان دام‌گستری در فرآیند دادگستری موجب ایجاد تعارضی میان حمایت از منافع اجتماع از یک طرف و حمایت از حقوق متهمان از طرف دیگر می‌شود. آیا برای حفظ نظم و منافع اجتماع می‌توان به مأموران اجرای قانون اجازه داد تا برای کشف یا ایجاد جرم برای اشخاصی که ظن به ارتکاب جرم توسط آنان می‌رود دست به اقداماتی بزنند که منافی اراده آزاد افراد و حقوق حقه و قانونی آن‌ها باشد؟ اینجاست که دفاع دام‌گستری مطرح می‌شود و سعی در جهت رفع و حل چالش‌های فراروی این مسئله می‌کند.

به‌کارگیری فراوان و غیرقانونی پلیس از دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی از یک سو و میزان توجه دست‌اندرکاران دستگاه عدالت کیفری

(اعم از مقامات قضایی و ضابطان دادگستری) و محافل دانشگاهی به حقوق شهروندی در این مرحله، عمده‌ترین دلایل در اهمیت و ضرورت تحریر این تحقیق است؛ چرا که این پژوهش می‌تواند نکات و ابهامات حقوقی مندرج در این حوزه را تبیین و مجریان دستگاه عدالت کیفری را از جهت تعیین راهکارها و هشدارهای لازم مبنی بر نهی و برخورد با این موضوع راهنمایی کند. نوآوری این مقاله در تجزیه و تحلیل میزان ارزش ادله اثباتی تحویلی از طریق دام‌گستری و تبیین رویکرد تقنینی بر مسؤلیت مأمور دام‌گستر در این حوزه است. لذا در تحقیق حاضر در نظر است تا ضمن تبیین جایگاه دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در حقوق ایران، به بیان ممنوعیت توسط ضابطان دادگستری به اقدامات محیلانه در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، شناخت فقدان ارزش اثباتی ادله حاصله از دام‌گستری توسط پلیس در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، تبیین رویکرد قانونی و پاسخ کیفری ایران نسبت به پذیرش ادله کسب شده از طرق دام‌گستری پلیس در جرایم سازمان‌یافته و بررسی تعیین مسؤلیت مأمور دام‌گستر در سیستم حقوقی ایران بپردازیم.

پیشینه تحقیق

علی‌رغم فقدان منابع در قوانین موضوعه، جز چندین پژوهش حقوقی^۱ دانشگاهی، منابع قابل توجهی پیرامون دام‌گستری وجود ندارد.

۱- از میان کتاب‌ها و مقالات لاتین نیز می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- Bryan a. Garner (2009), Blacks law dictionary, ninth edition, USA, West Publishing Company.

در این کتاب به تعریف دام‌گستری پرداخته شده است.

- Andrew Ashworth (2005), Sentencing and Criminal Justice, 4th Edition Cambridge University Press.

نویسنده این کتاب نیز به تعریف دام‌گستری و اشاره‌ای جزئی به دو دیدگاه عینی و شخصی کرده است.

- Entrapment through unsuspecting middle men (1982), Harvard Law Review.

این مقاله نیز به بررسی یک نوع از موارد دام‌گستری که عبارت است از دام‌گستری توسط یک شخص واسطه پرداخته است. ضمناً می‌توان به پایان‌نامه‌های مرتبط با بحث نظیر عباس حسینی (۱۳۹۰) که تحت عنوان «دام‌گستری در حقوق کیفری» کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی (ره) و محمود ملک زاده (۱۳۹۱) کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز دفاع شده اشاره کرد.

یزدیان جعفری (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «دام‌گستری، مفهوم، مبانی و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران» به مفهوم و مبانی ترجمه کتاب حقوق جزا^۱ اثر واینر^۲ و جایگاه دام‌گستری در حقوق ایران پرداخته است.

مقیمی (۱۳۸۶) در پژوهشی با عنوان «دام‌گستری در کشف جرم» با تأکید بر مجاز نبودن چنین اقداماتی توسط پلیس جز در موارد خاص، تعارض آن با اخلاق حرفه‌ای و حدود اختیارات پلیس را بیان کرده است. ملک‌زاده (۱۳۹۱) نیز در پژوهشی تحت عنوان «دام‌گستری در محیط مجازی» دام‌گستری توسط مأموران در فضای مجازی در حقوق ایران را غیرقانونی بیان می‌کند.

مؤذن‌زادگان و حسنی (۱۳۹۱) در پژوهشی تحت عنوان «وضعیت دفاع دام‌گستری در حقوق کیفری، فرانسه و ایران» ضمن بررسی دفاع دام‌گستری در قوانین آمریکا و فرانسه، به این نتیجه رسیده که قوانین ایران نسبت به موضوع دفاع دام‌گستری سکوت اختیار کرده و به همین خاطر توسل به دام‌گستری توسط مقامات قضایی را امکان‌پذیر دانسته است.

معظمی، گلدوزیان و دستجردی (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «رویکرد تطبیقی به مسؤلیت طرفین دام‌گستری مأمور پلیس - متهم - در حقوق کیفری ایران و آمریکا» به بیان چگونگی مسؤلیت مأمور دام‌گستر در حقوق آمریکا و ایران پرداخته است.

کاوه (۱۳۹۳) در پژوهشی به عنوان پدیده دام‌گستری پلیس در نظام حقوقی ایران» پس از تحلیل مفهوم، مبانی، و جایگاه قانونی دفاع دام‌گستری در نظام حقوقی ایران، فرآیند دادرسی ناظر به این روش‌ها را مورد بررسی قرار داده است. عباسلو (۱۳۸۹) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی الزامات قانونی پلیس در امر مبارزه با مواد مخدر و روان گردان با تأکید بر پلیس زن» به جایگاه دام‌گستری پلیس در کشف جرایم مربوط به مواد مخدر پرداخته است.

1 - Criminal Law

2 - Leave Wayner

مبانی نظری تحقیق

مفهوم دام‌گستری و اجزای آن: در حقوق داخلی علی‌رغم استفاده زیاد مأموران از این روش، تعریف مشخصی از آن ارائه نشده است. عملیات و اقدامات مأموران پلیس در کشف جرم به طور مخفی به دو صورت منفعلانه^۱ و فعالانه^۲ صورت می‌پذیرد. در اقدامات منفعلانه مأمور پلیس، صرفاً هویت خود را مخفی نگاه داشته و هیچ‌گونه اقدامی در جهت شکل‌گیری جرم انجام نمی‌دهد. از طرف دیگر در حالت فعالانه مأمور پلیس علاوه بر مخفی نگه‌داشتن هویت خود، به طرقی همچون تحریک، اغفال و فریب فرد مورد نظر نیز روی می‌آورد (ملک‌زاده، ۱۳۹۱: ۳).

در حقوق کشورهای خارجی تعاریف متعددی از دام‌گستری شده است. قاضی روبرتز بیان می‌کند: «دام‌گستری، ترسیم و طرح جرم توسط مأمور و تدارک آن برای شخصی است که تنها به علت حیله، فریب و اغوای مأمور تمایل به ارتکاب آن پیدا کرده است (به نقل از یزدیان جعفری، ۱۳۸۴: ۱۱۸). برخی نیز دام‌گستری را در برگیرنده اغوا و تحریک مردم به طور مقاومت‌ناپذیری برای ارتکاب جرم می‌دانند. در واقع حالتی است که اقدام مأمور مجری قانون در اثر تحریک، یک تزلزل روانی را در شخص بی‌گناه قانون‌مند به وجود می‌آورد (پاول^۳، ۲۰۰۴: ۴۵). گارنر^۴ نیز دام‌گستری را اقدامات افسر پلیس یا مأمور دولتی می‌داند که از طریق ترغیب ناروا یا به‌طور متقلبانه، شخصی را تحریک به ارتکاب جرمی می‌کند تا متعاقب آن شروع به تعقیب مجرمانه علیه وی کند. متهم باید اثبات کند که قصد ارتکاب جرم را نداشته است و در اثر فریب و تحریک مأمور مرتکب جرم شده است (بریان^۵، ۲۰۰۹: ۴۵). برخی دیگر نیز معتقدند اقدام‌های مأموران دولتی به‌طور مخفیانه یا به نحوی که منجر به اشتباه انداختن طرف مقابل شود از تحریک، ترغیب، اغفال، فریب و تسهیل وقوع جرم و ارائه طریق ارتکاب جرم به اشخاص مستعد ارتکاب جرم یا اشخاص غیر مستعد به منظور ارتکاب جرم و یا کشف و دستگیری و تسهیل دلیل علیه آنان. علاوه بر آن برخی دام‌گستری را به

1 - Passively

2- Actively

3-Paul

4- Garner

5-Bryan

معنای توسل مقامات قضایی به تحریک، فریب، دسیسه، نیرنگ و حيله در وقوع یا اثبات جرم تعريف کرده‌اند (مؤذن‌زادگان و حسنی، ۱۳۹۱: ۲۳).

همان‌طور که در تعاریف ملاحظه می‌شود دام‌گستری دارای اجزای اجتناب‌ناپذیری نظیر تحریک، فریب و نیرنگ است که در صورت فقدان آن‌ها، اثبات وقوع دام‌گستری بعید به نظر می‌رسد. تحریک به معنای به حرکت درآوردن و وادار کردن به ارتکاب جرم به هر دستاویزی است. تحریک در لغت به معنای عمل یا فرآیند به حرکت درآوردن و برانگیختن دیگران به واکنش آمده است (صدری افشار، ۱۳۸۱: ۳۴۹).

تحریک در معنای عام خود شامل ترغیب، تهدید و یا تطمیع هم می‌شود. به این معنی هر فعل دیگری نظیر پند و اندرز، توصیه و تجویز که مباشر را به ارتکاب جرم مصمم کند، نوعی تحریک محسوب می‌شود (اردبیلی، ۱۳۸۴: ۴۲). فریب و نیرنگ نیز مترادف یکدیگر و به «مکر و حيله و خدعه است و چنانچه مکر و حيله به صورت پنهانی صورت گیرد، آن را دسیسه می‌گویند» (صانعی، ۱۳۸۸: ۵۷۵). البته باید گفت تحریک و فریب و نیرنگ موضوع دام‌گستری باید دارای شرایطی باشد از جمله اینکه تحریک باید مؤثر باشد و موجب وقوع جرم شود. بدین ترتیب صرف اقدامات تحریک‌آمیزی که تأثیری در وقوع جرم و یا کسب دلیل علیه متهم ندارد، تحریک مؤثر محسوب نمی‌شود. شرط دیگر اینکه تحریک باید مستقیم و فردی باشد؛ یعنی اینکه این تحریک اراده و قدرت تصمیم‌گیری فرد را مخدوش کند. به عبارت دیگر این تحریک باید به حدی باشد که به هر انسان متعارف دیگر در این شرایط تأثیر بگذارد (مؤذن‌زادگان و حسنی، ۱۳۹۱: ۳۲).

هر چند در خصوص ویژگی‌های تحریک برخی معتقدند: وضعیتی در فرد پدید آید که قدرت کنترل اعمال و رفتار را به صورت مطلق یا نسبی از دست دهد و اعمالی را انجام دهد که اگر در شرایط عادی قرار داشت، هرگز مرتکب نمی‌شد (رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۲۵۴). ولی نگارنده به این ویژگی اخیر معتقد نبوده؛ چرا که تحریک هر چقدر هم قوی باشد به سختی می‌توان تصور کرد که قدرت کنترل افراد بر اعمالشان زایل شود. شرط سوم این است که این تحریک باید از سوی مأمور مجری قانون ارائه شود. چرا که اگر یک فرد عادی فاقد مسؤولیت اقدام به تحریک، ترغیب یا فریب دیگری کند، اقدام وی در صورت وقوع جرم، معاونت در جرم تلقی و مستوجب مجازات معاونت است.

مبانی دفاع دام‌گستری: برای مقابله با ناکارآمدی روش‌های سنتی کشف جرم، مأموران پلیس به روش‌های جدیدی روی آورده‌اند که در آن‌ها گزارش و شهادت توسط خودشان صورت می‌گیرد (دورکین^۱، ۱۹۹۹: ۴۰۹). چالش پیش روی پلیس، مشروعیت این روش‌ها است. اگر اجازه این عمل به مأموران داده شود، حقوق متهمان پایمال می‌شود و اگر این اجازه داده نشود، عملکرد پلیس در ایفای وظیفه نظارتی خود اتر می‌ماند. شاید به خاطر سختی همین امتزاج است که هنوز در نظام‌های مختلف حقوقی رویکرد تثبیت شده‌ای درباره این مسئله وجود ندارد. چنانکه در حقوق انگلستان دفاعی با این مضمون پذیرفته نشده و در موارد مقتضی می‌تواند موجب تخفیف مجازات شود. در ایالات متحده دام‌گستری مأموران به عنوان دفاع قابل طرح است و در قانون جزای نمونه این کشور دفاع دام‌گستری پیش‌بینی شده است (یزیدیان جعفری، ۱۳۸۴: ۱۱۶). نکته اصلی این است که چرا این عقیده وجود دارد که دام‌گستری به عنوان یک دفاع از سوی متهم پذیرفته شود؟ نیروهای سازنده و کمک‌کننده به تحقق چنین دفاعی بر چه مبنا و اساسی استوار است؟

درست است که دفاع دام‌گستری یک قاعده حقوقی است، ولی باید دید چالش‌های پیش روی این دفاع به چه شکلی مطرح می‌شود. آیا طرح این دفاع به منظور دفاع از حقوق فرد (متهم) و حقوق طبیعی وی جایز است یا تأمین نیازهای اجتماع مانع پذیرفتن این دفاع می‌شود. یک رویکرد بر این اعتقاد است که در عالم حقوق، اصالت با فرد است. برابر این دیدگاه «حکومت و دولت در حقیقت فرمانروای افراد نیست بلکه ابزاری است که زیستن افراد را بهتر تأمین می‌کند و خدمتگزار افراد است» (لنگرودی، ۱۳۸۳: ۲۲). بر اساس این رویکرد، هدف دفاع دام‌گستری حمایت از حقوق فردی است و باید این دفاع پذیرفته شود و از نظر حقوقی «اراده فرد روح قواعد حقوقی است و قرارداد مبنای اصلی تمام سازمان‌ها و راه‌حل‌های حقوقی به شمار می‌رود» (کاتوزیان، ۱۳۸۳: ۳۹). رویکرد دیگر معتقد است که اصالت با اجتماع است و بیان می‌کند که فرد در برابر حقوق اجتماع هیچ حق مطلق ندارد و غرض اصلی در وضع قواعد حقوقی، تأمین سعادت اجتماع است. بر همین اساس نیز باید گفت

1-Dworkin

استفاده از دام‌گستری باعث تنزل شأن دستگاه عدالت کیفری می‌شود. بنابراین از مجریان عدالت بعید به نظر می‌رسد که به نام عدالت برای آنکه بزه‌کاران را در تنگنا قرار دهند به روشی توسل جویند که استفاده از آن را برای دیگران ممنوع می‌شمارند (گلدوزیان، ۱۳۷۴: ۲۱). رویکرد سومی نیز وجود دارد که بیان می‌دارد هر چند دفاع دام‌گستری می‌تواند به عنوان عامل مهمی به نفع متهم باشد، ولی در حالت تعارض بین حقوق فرد و جامعه حقوق جامعه باید لحاظ و اجازه دام‌گستری داده شود. چرا که پایمال شدن منافع اجتماع به هیچ عنوان به صلاح جامعه نیست و به همین خاطر وظیفه دستگاه عدالت کیفری است که از حقوق اکثریت در برابر اقلیت صیانت و دفاع کند. برخی با این اعتقاد که فرد در اجتماع وجود دارد و با حمایت از حقوق اجتماع، نیازها و کمال خوشبختی افراد هم تأمین می‌شود منافع اجتماع را مقدم می‌دانند (حیاتی، ۱۳۸۹: ۲۳).

شرایط احقاق دام‌گستری: برای تحقق دام‌گستری باید شرایطی حادث شود تا

بتوان تحت لوای آن شرایط، دام‌گستری احراز و اثبات شود. این شرایط عبارتند از:

۱- تحریک عمدی مأمور: تحریک در اصطلاح حقوقی به معنای توصیه و تشویق جدی و تزریق افکار مجرمانه برای مصمم کردن دیگری به ارتکاب جرم معین است (موسوی بجنوردی، ۱۳۸۵: ۶۵). در حقوق ایران تعریف مشخصی از تحریک نشده است. برخی حقوقدانان معتقدند تحریک باید به اندازه‌ای باشد که مرتکب جرم را مصمم به ارتکاب جرم کرده باشد (علی‌آبادی، ۱۳۶۹: ۲۶۶). هم‌چنین برخی معتقدند تحریک باید فردی و مستقیم باشد و غیر فردی بودن تحریک نتیجه منطقی به بار نمی‌دهد (صانعی، ۱۳۸۸: ۵۷۲).

۲- فریب‌آمیز بودن عمل مأمور: در این مورد، مأمور به نوعی شخصیت واقعی خود را مخفی و از آن طریق متوسل به عمل محیلانه می‌شود تا جرم توسط فرد مورد نظر محقق شود.

۳- مستخدم دولت بودن شخص دام‌گستر: در حالتی می‌توان عملیات دام‌گستری را محقق دانست که اقدامات انجام شده توسط مأمور دولت ارتکاب یافته باشد در غیر

این صورت استفاده از قواعد دام‌گستری منطقی نیست.

۴- رابطه سببیت^۱: رابطه سببیت بدین معنا است که اقدامات تحریک‌آمیز فرد باید در ارتکاب جرم توسط مرتکب مؤثر باشد، به نحوی که اگر این اقدامات صورت نمی‌گرفت، جرمی نیز واقع نمی‌شد. بنابراین در مواردی که اقدامات مأمور دام‌گستر تأثیری در جرم ارتكابی توسط مرتکب نداشته باشد، دام‌گستری محقق نخواهد شد (هاک^۲، ۲۰۱۱: ۷۳).

دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی: با نگاهی به قوانین کشورهای توسعه یافته ملاحظه می‌شود که دفاع دام‌گستری چه در قوانین موضوعه و چه در رویه قضایی پذیرفته شده است. به طوری که برخی از کشورها دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم را به رسمیت شناخته‌اند و برخی دیگر دفاع دام‌گستری در مرحله تحقیقات مقدماتی را مورد پذیرش قرار داده‌اند. در زیر در مورد هر کدام به صورت جداگانه بحث می‌کنیم.

دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم: در حقوق موضوعه اکثر کشورها در این خصوص رویکرد واحدی وجود ندارد. چرا که در صورت پذیرش دفاع دام‌گستری، طیف وسیعی از متهمان به ویژه متهمان خطرناک، زیرک و باهوش و همچنین متهمان جرایم سازمان‌یافته از تعقیب کیفری رها می‌شوند. از طرفی در صورت عدم پذیرش دفاع دام‌گستری عملاً به مقامات قضایی و مأموران کشف جرم، این اجازه را داده‌ایم تا با نادیده گرفتن اصول اساسی حقوق کیفری، حقوق دفاعی متهم را پایمال کنند. صدور جواز برای توسل از طریق دام‌گستری منجر به تعارض در ماهیت وظایف مقامات قضایی و پلیس است؛ چراکه وظیفه مقامات قضایی و پلیس، پیشگیری از وقوع جرم است.

در قانون آیین دادرسی کیفری آلمان دام‌گستری در مرحله کشف جرم، به عنوان یک فاکتور مخففه در تعیین مجازات متهم است و دام‌گستری، دفاع قلمداد نمی‌شود بلکه هر چه نقش مأمور در ارتکاب جرم توسط متهم بیشتر باشد تخفیف در مجازات

1- Causation

2-Hock

بیشتر است. به عبارت دیگر دکترین آلمانی تلاش می‌کند تا مأموران مخفی پلیس آلمان را تشویق کنند که نقش خود را در تحریک و تسهیل وقوع جرم به حداقل برسانند (حسنى، ۱۳۹۰: ۳۶). رویه قضایی آمریکا تضمینات مستقلى را در خصوص دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم ارائه کرده است. با نگاهی به عکس‌العمل رویه قضایی در این کشور ملاحظه می‌شود که در آمریکا دام‌گستری مأموران اجرای قانون در مرحله قبل از وقوع جرم در مسؤلیت تام کیفری مرتکب، مؤثر واقع شده و مانع تعقیب کیفری می‌شود. در رویه قضایی آمریکا دفاع دام‌گستری ناظر به «قبل از وقوع جرم» یا همان مرحله کشف جرم است، یعنی هنگامی که مأموران اجرای قانون برای محکومیت مظنون به ارتکاب جرم، وی را تحریک به انجام آن می‌کنند. در این میان، در نوع جرم ارتكابی تفاوتی وجود ندارد؛ چه از نوع جرایم مهم و سازمان‌یافته نظیر قاچاق موادمخدر، تروریسم و... باشد و چه از جرایم ساده و خرد مانند سرقت، ارتشا.

دفاع دام‌گستری در مرحله تحقیقات مقدماتی: در قوانین برخی از کشورها به دفاع دام‌گستری در مرحله تحقیقات مقدماتی به خوبی پرداخته‌اند. در حقوق کیفری فرانسه مقامات قضایی از توسل به اقدامات تحریک‌آمیز برای تحصیل دلیل منع شده‌اند (به غیر از برخی جرایم سازمان‌یافته و مهم). در واقع رویه قضایی فرانسه در خصوص پذیرش دفاع دام‌گستری، دام‌گستری پس از وقوع جرم را برای تحصیل دلیل به عنوان دفاع از سوی متهم می‌پذیرد.

در حقوق انگلستان دفاعی به نام دفاع دام‌گستری وجود ندارد. دو نویسنده به نام‌های کلارسون و کیتینگ در کتاب خود به نام حقوق کیفری بیان می‌کنند که در مجلس لرد انگلیس در پرونده سانک در سال ۱۹۸۰ به طور قاطعانه در مرحله تحقیقات مقدماتی دفاع دام‌گستری را نپذیرفته‌اند. اما به هر حال دام‌گستری از نظر مسؤلیت متهم در حقوق انگلیس می‌تواند به عنوان یک عامل تخفیف در مجازات مورد حکم واقع شده مطرح شود (مؤذن‌زادگان و حسنى، ۱۳۹۱: ۲۰). در قانون آیین دادرسی کیفری ایتالیا هم با مبنا قرار دادن اختلال در قدرت تصمیم‌گیری و ارزیابی رفتار ارتكابی از سوی متهم این‌گونه تصریح می‌کند: استفاده از روش‌ها و شیوه‌هایی که آزادی تصمیم‌گیری را مختل می‌کند و یا توانایی ارزیابی رفتار را تحت تأثیر قرار می‌دهد حتی با موافقت متهم هم ممنوع است (مقیمی، ۱۳۸۶: ۱۶۴).

مبنای پذیرش دفاع دام‌گستری در رویه قضایی فرانسه اصل مشروعیت تحصیل دلیل یا رعایت موازین قانونی در تحصیل دلیل است. با وجود این اصل، تحصیل هر نوع دلیل از هر یک از طرق اخذ اقرار از طریق معامله صوری با متهم، فریب دادن شهود برای ادای شهادت، کسب دلیل با پنهان کردن هویت مأمور، نصب دوربین در حریم خصوصی، کنترل تلفن و... از درجه اعتبار ساقط است. درست است که حقوق فرانسه اصل مشروعیت تحصیل دلیل را پذیرفته است. ولی استثنائاتی به خصوص در مورد جرایم سازمان‌یافته در قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه بیان شده که حائز اهمیت است. مواد ۷۳-۷۰۶، ۷۴-۷۰۶ و ۸۰-۷۰۶ تا ۸۳-۷۰۶ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه در هفده بند، جرایمی را که پلیس می‌تواند به عنوان مأمور مخفی اقدام به تحصیل دلیل کند (جرایم سازمان‌یافته و باندهای مجرمانه) بیان کرده است. همچنین مواد ۱۷۰ تا ۱۷۴-۱ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه در مبحث دهم خود تحت عنوان بطلان تحقیقات به عنوان ضمانت اجرای تحقیقات و جمع‌آوری ادله پیش‌بینی کرده است که می‌تواند پشتوانه‌ای برای دفاع دام‌گستری محسوب شود. گفتنی است در حقوق فرانسه در ارتباط با تحصیل دلیل (بعد از وقوع جرم و در مرحله تحقیقات مقدماتی) دفاع دام‌گستری در همه جرایم به جز جرایم سازمان‌یافته به رسمیت شناخته شده ولی در خصوص تحریک به ارتکاب جرم (قبل از وقوع جرم و به منظور کشف جرم)، دفاع دام‌گستری در همه جرایم حتی جرایم سازمان‌یافته پذیرفته می‌شود.

دفاع دام‌گستری در حقوق داخلی

در ایران چه در حقوق موضوعه و چه در رویه قضایی، دفاع دام‌گستری به رسمیت شناخته نشده است. برای اینکه جایگاه دفاع دام‌گستری در حقوق کیفری ایران به طور شفاف مشخص شود، در زیر مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

دام‌گستری در مرحله کشف جرم (انتساب مسؤلیت به متهم): اغلب حقوقدانان ایرانی به تبع حقوقدانان فرانسه برای رفع مسؤلیت متهم به دام افتاده بیان کرده‌اند: «تلقین به ارتکاب جرم به ویژه در مرحله کشف جرم، اگرچه ممکن است در کشف

جرایم دیگر و یافتن تبهکاران مؤثر و پسندیده باشد، ولی بدون تردید بر تصمیم آزادانه فاعل بر ارتکاب جرمی که زائیده تلقین و تحریک است بی‌تأثیر نیست و اگر نگوییم در ارتکاب جرم، فاعل از خود هیچ اختیاری را نداشته است ولی فساد اراده او را به هیچ وجه نمی‌توان انکار کرد» (اردبیلی، ۱۳۸۴: ۹۵). اما آیا واقعاً دام‌گستری با اکراه قابل قیاس است؟ در اکراه آزادی اراده مرتکب محدود به انتخاب یکی از دو امر است: یا ارتکاب جرم و یا تحمل ضرر سنگین. چگونه می‌توان چنین فشاری را در شخص تحریک‌شده توجیه کرد (علی‌آبادی، ۱۳۶۹: ۵۸).

در ماده ۱۵۱ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ اکراه غیرقابل تحمل را قابل مجازات نمی‌داند و این یعنی حالتی که قدرت تصمیم‌گیری فرد به کلی از بین رفته یا محدود به یکی از دو حالت شده باشد. در حالی که تحریکاتی که از طریق دام‌گستری ایجاد می‌شود را نمی‌توان اجبار معنوی عادتاً غیر قابل تحمل تلقی کرد؛ زیرا کسی که تحت تأثیر تحریک دیگری مرتکب جرم شده است این کار را به طمع منفعت خاص و با آزادی اراده انجام می‌دهد. چنانچه از هر نظر متهم تحریک شده را واجد مسؤلیت کیفری بدانیم آیا می‌توانیم بپذیریم اجرای قانون به شیوه خدعه‌آمیز ولو به انگیزه کشف جرم و تکمیل تحقیقات مقدماتی مشروعیت دارد؟ آیا پلیس می‌تواند در راستای اعمال قانون، اقدام به قانون‌شکنی کند؟ در این گونه موارد بهترین راه برای رسیدن به پاسخ منطقی و صحیح، مراجعه به قوانین موضوعه است و در صورتی که قانون سکوت کرده باشد، رویه قضایی می‌تواند تا حد زیادی مشکلات و موانع را از سر راه برطرف کند. رویه قضایی در ایران بر خلاف قوانین موضوعه، راه حل سکوت را اختیار نکرده و برخورد دو‌گانه‌ای را اتخاذ کرده است. به واقع در برخی از آرای صادره از محاکم، شاهد پذیرش دفاع دام‌گستری هستیم^۱، اما در برخی از موارد

۱- در یکی از پرونده‌های مربوط به جرایم منافی عفت، یکی از متهمان به نام (ش ا) به اتهام فراهم آوردن موجبات فساد مورد تعقیب قرار می‌گیرد. در مسیر کشف جرم، مأموران اقدام به تماس و مذاکره صوری با متهم کرده، با پیشنهاد ارتکاب جرم، موجبات تشویق او را به فساد و فحشا فراهم می‌آورند. دادگاه بدوی نیز بر این اساس و طی دادنامه شماره ۱۳۱۱ مورخ ۸۳/۷/۱۸ رأی بر محکومیت متهم به تحمل یکسال حبس صادر می‌کند، اما شعبه ۱۹ دادگاه تجدید نظر استان تهران، طی دادنامه شماره ۱۱۶۶، حکم صادره را فاقد وجهت قانونی دانسته و نقض می‌کند. تذکراتی که دادگاه تجدیدنظر در این خصوص بیان می‌دارد جالب توجه است؛ ۱. صحنه‌سازی و زمینه‌چینی برای وقوع جرم ولو به طریق

دفاع دام‌گستری را نپذیرفته است. به طوری که ردپای عدم پذیرش دفاع دام‌گستری در رویه قضایی مشهودتر به نظر می‌رسد. اداره حقوقی قوه قضاییه در چندین مورد از استعلامات در این خصوص به شرح ذیل پاسخ داده است:

۱- پرداخت وجه از ناحیه ضابطان مراجع قضایی چنانچه با هماهنگی مسئولین مربوط و به منظور کشف جرم باشد، گیرنده وجه به مجازات قانونی می‌رسد ولی ضابط مذکور از مجازات معاف است (معاونت قضایی و حقوقی، ۱۳۸۷: ۱۱).

۲- با فرض اینکه راشی از مأموران و عمل وی به قصد ارزیابی کار مأموران پست بازرسی باشد، اخذ وجه از جانب مأمور در هر حال مشمول ماده ۳ از قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا اختلاس و کلاهبرداری است و مرتشی محسوب می‌شود (معاونت قضایی و حقوقی، ۱۳۸۷: ۲۴۲).

۳- ماده ۳ از قانون تشدید مجازات مرتکبان ارتشا اختلاس و کلاهبرداری به طور روشن و صریح تعیین کرده که مرتشی چه کسی است. لذا به هر نحوی که وجهی برای انجام امری به کارکنان دولت اعم از قضایی و اداری پرداخت شود گیرنده وجه مرتشی است (معاونت قضایی و حقوقی، ۱۳۸۷: ۲۴۲).

۴- نقش راشی مبنی بر صوری بودن عملش خللی بر ارکان ارتشا وارد نمی‌کند بنابراین اگرچه بزه رشا به لحاظ صوری بودن و نداشتن قصد رشا منتفی است ولی چون مرتشی رشوه را قبول و دریافت کرده است، لذا بزه ارتشا محقق شده است. (معاونت قضایی و حقوقی، ۱۳۸۴: ۲۰۱)

هم‌چنین گروه تخصصی معاونت آموزشی قوه قضاییه در مخالفت با اتفاق آرای قضات دادگستری آزادشهر در موردی که قضات مذکور به علت فقدان قصد مرتشی از دریافت رشوه و با قصد گزارش دادن موضوع رشوه وجهی را قبول و اخذ کرده است،

ارتکاب گفتار و کردار صوری و برای کشف جرم، خلاف مقررات است. ۲. تجسس در احوال اشخاص و به رو آوردن پوشیده‌های ناپسند اجتماعی که نتیجه‌ای جز اشاعه فحشا را در بر ندارد، خلاف شرع و قانون است. ضمن اینکه دادن پیشنهاد سیغه ازدواج به زن مجرد و راضی کردن او به ارتکاب جرم و کشف جرم قلمداد کردن این امر که فریب کاری است، در خور عوامل قضایی و اجرایی جمهوری اسلامی نیست... (برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به معظمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۵).

۱- دادنامه شماره ۱۱۷۳ مورخ ۷۹/۱۰/۲۴ شعبه ۳۱ دیوان عالی کشور.

به عدم تحقق بزه رشا و ارتشا نظر داده‌اند، موضوع را از مصادیق جرم تام رشا برای پرداخت کننده وجه دانسته و اینگونه استدلال کرده‌اند: «میان مسؤلیت کیفری راشی و مرتشی ملازمه وجود ندارد و با توجه به تبصره ۲ از ذیل ماده ۳ از قانون تشدید مجازات ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری مصوب سال ۱۳۶۷ و موارد مذکور در ماده ۵۹۲ قانون مجازات اسلامی مصوب خرداد سال ۱۳۷۵ راشی به تنهایی و به عنوان مرتکب جرم تام قابل تعقیب و مجازات است. . . .». در تأیید این نظریه آرای متعددی از دیوان عالی کشور صادر شده است که با فروض مختلفی که بیان شد محکومیت‌های صادر شده را چه با مقاصد واقعی (با راشی واقعی) و چه با مقاصد صوری (با راشی غیر واقعی) مورد تأیید قرار داده است.

دام‌گستری در مرحله تحقیقات مقدماتی: همان‌طور که می‌دانیم یکی از فلسفه‌های قانونگذاری و پیش‌بینی مجازات‌های مختلف در قوانین کیفری، بازداشتن افراد از وقوع جرم است. حال چگونه می‌توان پذیرفت که مأموران خود با تحریک افراد، آنان را به ارتکاب جرم وا می‌دارند؟ برای اینکه متهم تحریک‌شده اتهامش در دادگاه ثابت شود باید ادله اثبات جرم وی محرز شود تا بتوان وی را مجازات کرد. دلیل، وسیله اثبات واقعیت است و بنابراین ادله اثبات در امور کیفری از اهمیت و ویژگی خاصی برخوردار است. لذا طرح دعوا از سوی قدرت عمومی علیه کسی که بی‌گناهی او به موجب اصل براءت مفروض است و محکوم کردن او به مجازات با توسل به هر وسیله‌ای با نام و عنوان دلیل پذیرفته نیست؛ چرا که این اقدام نه تنها با موازین عدالت سازگاری ندارد، بلکه تالی فاسد آن در نهایت متوجه حکومت شده و باعث بی‌اعتمادی شهروندان به دستگاه قضایی شده و موجبات توسل آنان به انتقام خصوصی را فراهم می‌آورد. با نگاهی به آثار اصل براءت مشاهده می‌شود که تکالیفی بر عهده مقام تعقیب و مأموران گذاشته شده است. از جمله این تکالیف، تکلیف مقام تعقیب به تحصیل و ارائه دلیل علیه متهم، ممنوعیت اجبار متهم به اثبات بی‌گناهی، ضرورت اعطای فرصت به متهم جهت دفع اتهام، ضرورت تفسیر شک به نفع متهم و یکسانی فرض براءت نسبت به متهمان سابقه‌دار و اتفاقی است. نکته قابل توجه اینکه رعایت فرض براءت فقط تکلیفی برای مقامات قضایی نیست، بلکه علاوه بر رعایت این اصول توسط مسؤلان قضایی، رعایت آن توسط سایر ضابطان قضایی (اعم از ضابطان

عام و خاص) الزامی است. بر اساس این اصل نه پلیس حق دسترسی و جمع‌آوری هرگونه ادله‌ای ولو از طریق دام‌گستری را دارد و نه مقام قضایی می‌تواند این دلایل را تأیید و مستند حکم قرار دهد.

البته باید گفت این عقیده حتی در بین تمامی حقوقدانان به اجماع وجود دارد که دام‌گستری نباید به طور کلی برچیده شود؛ چرا که برخی جرایم دارای جنبه عمده وجود دارند که استفاده از طرق دام‌گستری بهترین روش برای دستگیری مرتکبان آن‌ها است. جرایم سازمان‌یافته، جرایم مواد مخدر، جرایم اقتصادی، جرایم بدون بزه‌دیده و ... جرایمی از این قبیل‌اند.

با نگاهی به قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۱۳۹۲ مشاهده می‌شود با وجود اینکه قانونگذار از ممنوعیت یا مشروعیت دام‌گستری به صراحت سخن به میان نیاورده است، ولی به صورت ضمنی در مواد ۱۲، ۲۴، ۲۴۳ خود بر رعایت حقوق افراد تأکید کرده است. همچنین در تبصره ماده ۴۸ قانون مذکور با لحاظ کردن سیاست قضایی افتراقی، بین جرایم سازمان‌یافته و دیگر جرایم تفاوت قائل شده و متهمان این نوع جرایم را تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن از داشتن وکیل محروم کرده است. لذا این رفتار می‌تواند نشانگر این موضوع باشد که قانونگذار نیز بین جرایم

۱- ماده ۲: دادرسی کیفری باید مستند به قانون، منصفانه و عادلانه باشد، حقوق طرفین دعوا را تضمین کند و قواعد آن نسبت به اشخاصی که در شرایط مساوی به سبب ارتکاب جرایم مشابه تحت تعقیب قرار می‌گیرند، به صورت یکسان اعمال شود.

۲- ماده ۴: اصل، برائت است. هر گونه اقدام محدودکننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص مجاز نیست، مگر به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی، در هر صورت این اقدامات نباید به گونه‌ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند.

۳- ماده ۴۳: هر گاه قرائن و امارات مربوط به وقوع جرم مورد تردید بوده یا اطلاعات ضابط دادگستری از منابع موثق نباشد، آنان باید پیش از اطلاع به دادستان، بدون داشتن حق تفتیش و بازرسی یا احضار و جلب اشخاص، تحقیقات لازم را به عمل آورده، نتیجه را گزارش دهند. دادستان با توجه به این گزارش، دستور تکمیل تحقیقات را صادر و یا تصمیم قضایی مناسب اتخاذ می‌کند.

تبصره ماده ۴۸: اگر شخص به علت ارتکاب یکی از جرایم سازمان‌یافته و یا جرایم علیه امنیت داخلی یا خارجی کشور و یا جرایم مربوط به مواد مخدر و روانگردان، تحت نظر قرار گرفته باشد، امکان ملاقات با وکیل را تا یک هفته پس از شروع تحت نظر قرار گرفتن نخواهد داشت.

کم‌اهمیت و بااهمیت از نظر چگونگی برخورد و کشف قائل به تفکیک است. بررسی مسؤلیت مأمور در جهت عملیات دام‌گستری: سؤالی که ممکن است به ذهن متبادر شود این است که آیا مأموری که مرتکب عملیات دام‌گستری می‌شود مسؤلیت کیفری دارد؟ با نگاهی به قوانین و مقررات موضوعه در این زمینه مشاهده می‌شود که هیچ ماده قانونی، به صراحت عملیات مأمور دام‌گستر را مجاز تلقی نکرده است. زمانی که متهم تحریک شده ادعا کند که در اثر تحریک مؤثر مأمور، مرتکب جرم شده ممکن است مأمور در مظان اتهام معاونت در جرم مورد نظر قرارگیرد. چرا که بند ۱ ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ و بند الف ماده ۱۲۶ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ اشعار می‌دارد: «هرکسی دیگری را ترغیب، تهدید، تطمیع یا تحریک به ارتکاب جرم کند یا با دسیسه یا فریب یا سوء استفاده از قدرت موجب وقوع جرم شود» در صورتی که رفتار وی مؤثر واقع شود (وجود قصد مشترک مفروض است) معاون در جرم محسوب و مستوجب مجازات دانسته است. گاهی نیز ممکن است مأموری که مرتکب دام‌گستری شده است استناد به امر آمر قانونی نماید. با نگاهی به قوانین و مقررات موضوعه مشاهده می‌شود که به استناد ماده ۵۷ و بند ۱ ماده ۵۶ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۷۰ و مواد ۱۵۸ و ۱۵۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲، امری که با شرع و مقررات مغایرت داشته باشد از اعداد اوامر قانونی خارج بوده و در صورت انجام آن، آمر و مأمور مسؤلیت کیفری خواهند داشت. نباید فراموش کرد که تحریک باید دارای شرایطی باشد تا بتوان اقدام‌کننده آن را معاون جرم محسوب کرد. از جمله این شرایط این است که تحریک باید مستقیم باشد، یعنی اندیشه ارتکاب جرم مستقیم به طرف مقابل القا شود. هم چنین تحریک باید فردی باشد. ضمناً چنانچه تحریک، مؤثر نباشد، معاونت رخ نداده است.^۱

با عنایت به اینکه برخی اعتقاد دارند که عمل مأمور دام‌گستر، مشمول عمل معاونت در جرم محسوب می‌شود لذا برای تحقق جرم معاونت، لازم است که رفتار معاون جرم دارای سه رکن قانونی، مادی و معنوی باشد.

۱- رأی شماره ۳۵۹۸-۱۹/۱۰/۳۰ دیوانعالی کشور.

الف) رکن قانونی معاونت: رأی شماره ۷۱۷- ۱۸/۴/۴ دیوان عالی کشور اشعار می‌دارد: «معاونت، جرم مستقلی نیست و تابع وصف مجرمانه جرم اصلی است. اگر وصف مجرمانه زایل شود معاون نیز مسؤولیت نخواهد داشت».

ب) رکن مادی معاونت در جرم: با اینکه اعمال موصوف به معاونت باید با ارجاع به فعل مباشر جرم شناخته شوند، ولی هر یک از این اعمال باید دقیقاً به شکل مصرح در قانون ارتکاب یابند.

ج) رکن معنوی جرم معاونت: علاوه بر اینکه معاون باید از کمک خود به مباشر آگاه باشد، وحدت قصد بین معاون و مباشر الزامی است.

با در نظر داشتن توضیحات فوق و با مقایسه شرایط جرم معاونت با عمل دام‌گستری، ملاحظه می‌شود که مأمور دام‌گستر، فاقد رکن روانی است. به عبارت دیگر، مأمور قصد ارتکاب جرم به شیوه‌ای که مرتکب از آن آگاه است را ندارد و به سختی می‌توان عمل مأمور را مشمول معاونت در جرم دانست.

روش‌شناسی تحقیق

اعتبار هر پژوهشی بستگی به اعتبار روش‌شناسی و روش تحقیق آن دارد. این تحقیق، یک پژوهش کاربردی است. هدف از تحقیق کاربردی، دستیابی به اصول و قواعدی است که در موقعیت‌های واقعی و عملی به کار بسته می‌شوند و به بهبود محصول و کارایی روش‌های اجرایی کمک می‌کنند. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی است. توصیف تحلیلی نیز یکی از انواع توصیف است که در مقابل توصیف تجربی قرار می‌گیرد و با بیان خواص لازم‌شیء، از طریق تحلیل منطقی به دست می‌آید. روش جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق، از طریق مطالعه منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی، مقالات و کتاب‌های حقوقی مرتبط با موضوع بوده است. در این روش، ادبیات موضوع و مطالعات موثق انجام شده توسط دیگران مورد توجه قرار گرفته و اطلاعات مورد نیاز از طریق جستجوی کتابخانه‌ای، اینترنتی، بانک‌های اطلاعات سازمانی به دست خواهد آمد. کتاب‌ها، مقالات، نظریه‌ها و دیدگاه‌های صاحب‌نظران و مراکز علمی و تحقیقاتی نیز در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری

با نگاهی به مقررات کشورهای توسعه‌یافته، مشاهده می‌شود که در رویه قضایی برخی از کشورهای اروپایی نظیر فرانسه، آمریکا و آلمان دفاع دام‌گستری پذیرفته شده است. به طوری که برخی از این کشورها دفاع دام‌گستری را در مرحله قبل از کشف جرم پذیرفته‌اند. به عنوان مثال در آمریکا دام‌گستری قبل از کشف جرم، مانع مسؤلیت کیفری متهم شناخته شده و دفاع دام‌گستری پذیرفته شده است. این در حالی است که در فرانسه در راستای ارزیابی ادله اثباتی و در مرحله تحقیقات مقدماتی، دام‌گستری پس از وقوع جرم را از موانع مسؤلیت کیفری متهم می‌داند. از طرفی در کشور آلمان هر گونه اقدام مأمور تحت عنوان دام‌گستری سبب تخفیف مجازات متهم می‌شود و به نوعی قانونگذار در کشور آلمان مأمور پلیس را با این وجود مؤظف می‌کند تا نقش حداقلی در عملیات دام‌گستری داشته باشد.

در خصوص دفاع دام‌گستری در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی در قوانین داخلی به صراحت سخن گفته نشده است. لیکن در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب سال ۹۲ به طور ضمنی ضابطان دادگستری و مقامات قضایی از دام‌گستری منع شده‌اند. علاوه بر مواد از پیش گفته شده در قانون اخیرالذکر، مواد ۵۵، ۵۶، ۶۰، ۶۱، ۱۰۲، ۱۳۷ و ۱۸۵ تکالیفی را برای ضابطان مشخص کرده‌اند که به طور ضمنی آنان را از توسل به دام‌گستری منع کرده‌اند. همچنین ماده ۳۶۲ بر دادگاه تکلیف کرد علاوه بر رسیدگی به ادله مندرج در کیفرخواست یا ادله مورد استناد طرفین، هرگونه تحقیق یا اقدامی که برای کشف حقیقت لازم است را با قید جهت ضرورت آن انجام دهد و علاوه بر آن در ماده ۴۳۴ این قانون یکی از جهات تجدید نظر، ادعای عدم اعتبار ادله یا مدارک استنادی دادگاه است که خود می‌تواند ادله‌ای باشد که از طریق دام‌گستری احصا شده است.

با توجه به کمبودها و ضعف‌هایی که در قوانین قبلی وجود داشته از قانونگذار انتظار می‌رفت تا با وضع قوانین جدید این کمبودها برطرف شود. علی‌رغم اصلاحات و نوآوری‌هایی که در قوانین جدیدالتصویب مشاهده می‌شود متأسفانه قانونگذار ایران در قوانین مذکور چه از نظر ماهوی و چه از نظر شکلی در خصوص ممنوعیت دام‌گستری به صراحت موضع خود را مشخص نکرده است. البته شاید این توجیه وجود داشته

باشد که استفاده از شیوه‌های دام‌گستری برای کشف برخی جرایم نظیر جرایم سازمان‌یافته، جرایم بدون بزه‌دیده، جرایم قاچاق انسان و مواد مخدر و ... به مراتب مفید واقع شود. در تأیید این مطلب این استدلال وجود دارد که هرچند که رعایت حقوق دفاعی متهم ضروری و مهم است، ولی در تعارض بین حقوق متهم و منافع جامعه اصل بر رعایت حقوق جامعه است.

از طرفی در ارتباط با مسئولیت مأمور دام‌گستر نیز در قوانین موضوعه ایران به صراحت سخن به میان نیامده است و شاید همین امر باعث شده تا مأموران به خود این اجازه را بدهند تا در زمینه کشف جرم بدون توجه به اهمیت نوع جرم ارتكابی متوسل به دام‌گستری شوند. به طوری که اگر قانونگذار خط مشی خود را در قبال این اقدام مأموران مشخص می‌کرد، شاید مأموران کمتر از این اقدام استفاده می‌کردند.

پیشنهادها

- با عنایت به تصویب قانون جدید آیین دادرسی کیفری و عدم امکان اصلاح مجدد قانون در کوتاه‌مدت، لازم است رویه قضایی در بحث پذیرش دفاع دام‌گستری و چگونگی برخورد با متهمان گرفتار دام‌گستری تصمیم‌گیری کند.
- با توجه به عدم صراحت منظور قانونگذار در خصوص دام‌گستری، تفسیر مناسب مواد فوق‌الاشاره که به صورت ضمنی در مورد چگونگی کشف جرم و تحصیل دلیل توسط مأموران سخن گفته‌اند و بیان حدود و ثغور استفاده مأموران از این روش ضروری است.
- لازم است که در حوزه دام‌گستری، عملیات مذکور در دو حوزه کشف جرم و تحقیقات مقدماتی تبیین و حدود اختیارات و نوع جرایم مشمول این اقدام تبیین و شفاف‌سازی شود.
- به خاطر اهمیت حقوق شهروندی و جایگاه قوانین کشور در عرصه بین‌المللی لازم است قانونگذار با توجه به اهمیت و حساسیت امر، جرایمی را که دام‌گستری در آن پذیرفته می‌شود را احصاء کند و حدود اختیارات و مسئولیت ضابطان را در توسل به دام‌گستری به طور مشخص بیان کند.
- به لحاظ اینکه پلیس وظایف مهمی را برابر قوانین مختلف بر عهده دارد لذا ضروری

به نظر می‌رسد که قانونگذار ضمن جلوگیری از پراکندگی وظایف قانونی پلیس، با تدوین کتابچه قانونی مدون، تکلیف پلیس را نیز در برخورد با حالت‌های مختلف دام‌گستری مشخص کند.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۴). *حقوق جزای عمومی* (جلد دوم)، تهران: نشر میزان، چاپ یازدهم.
- معاونت قضایی و حقوقی (۱۳۸۷). *استعلامات قضایی قضات سازمان قضایی نیروهای مسلح از اداره حقوقی قوه قضاییه* (جلد اول و دوم)، معاونت قضایی و حقوقی، اداره کل حقوقی.
- آشوری، محمد (۱۳۸۶). *آیین دادرسی کیفری* (جلد اول)، تهران: نشر سمت، چاپ دوازدهم.
- حیاتی، علی‌عباس (۱۳۸۹). *مقدمه علم حقوق*، تهران: میزان، چاپ هشتم.
- حسنی، عباس (۱۳۹۰). *دام‌گستری در حقوق کیفری*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- رحیمی‌نژاد، اسماعیل (۱۳۸۷). *کرامت انسانی در حقوق کیفری*، تهران: نشر میزان، چاپ اول.
- صانعی، پرویز (۱۳۸۸). *حقوق جزای عمومی*، تهران: انتشارات طرح نو، چاپ دوم.
- صدری افشار، غلامحسین (۱۳۸۱). *فرهنگ معاصر فارسی/امروز*، تهران: فرهنگ معاصر، چاپ دوم.
- عباسلو، بختیار (۱۳۸۹). بررسی الزامات قانونی پلیس در امر مبارزه با مواد مخدر و روان گردان با تأکید بر پلیس زن، *مجله پلیس زن*، سال چهارم، شماره دوازدهم، صص ۱۴۸-۱۲۹.
- علی‌آبادی، عبدالحسین (۱۳۶۹). *حقوق جنایی؛ جرم و مسولیت* (جلد اول)، مشهد: انتشارات فردوسی، چاپ دوم.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۳). *مقدمه علم حقوق*، تهران: شرکت سهامی انتشار، چاپ چهارم.

- کاوه، محمدهادی (۱۳۹۳). پدیده دام گستری پلیس در نظام حقوقی ایران، ماهنامه دادرسی، شماره ۱۰۵، سال هیجدهم، صص ۳۷-۴۲.
- گلدوزیان، ایرج (۱۳۷۴). حقوق کیفری تطبیقی (جلد اول)، تهران: نشر جهاد دانشگاهی، چاپ اول.
- لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۳). مقدمه عمومی علم حقوق، تهران: نشر گنج دانش، چاپ نهم.
- معظمی، شهلا؛ گلدوزیان، حسین و وحید دستجردی، فاطمه (۱۳۹۰). رویکرد تطبیقی به مسؤلیت طرفین دام گستری (مأمور پلیس، متهم) در حقوق کیفری ایران و آمریکا، فصلنامه دانش انتظامی، شماره ۵۳، صص ۱۷۹-۱۴۱.
- مقیمی، مهدی (۱۳۸۶). دام گستری در کشف جرم، فصلنامه دانش انتظامی، سال نهم، شماره سوم، صص ۱۶۷-۱۴۸.
- ملکزاده، محمود (۱۳۹۱). دام گستری در محیط مجازی، مطالعه تطبیقی دام گستری در حقوق ایران و آمریکا، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شیراز.
- ملکزاده، محمود (۱۳۹۱). دام گستری در محیط مجازی، همایش نخستین کنگره فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید.
- موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۵). قاعده حرمت اعانه بر اثم و عدوان با رویکردی بر نظریات امام خمینی، پژوهش‌نامه متین، سال ۹، شماره ۳۳، صص؟
- مؤذن‌زادگان، حسنعلی و حسنی، عباس (۱۳۹۱). وضعیت دفاع دام گستری در حقوق کیفری آمریکا، فرانسه و ایران، مجله آموزه‌های حقوق کیفری دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۳، صص ۴۰-۵.
- یزدیان جعفری، جعفر (۱۳۸۴). دام گستری، مفهوم و مبانی و جایگاه آن در حقوق کیفری ایران، فصلنامه فقه و حقوق، سال دوم، شماره ۶، صص ۱۳۲-۱۱۵.
- Bryan a. Garner (2009). black's law dictionary, 9th edition, west publishing.
- Hock lai ho (2011). state entrapment, legal studies, the society of legal scholars.
- Paul m. Hughes (2004). what is wrong with entrapment?, the southern journal of philosophy.
- Dworkin, Ronald, (1999) "Doliberty and Equality Conflict?", in Living as Equals, Paul Braker. Oxford University Press.